RESE-BREF FRÅN TYSKLAND

AF

D:r E. W. WRETLIND.

(Aftryck ur Hygiea.)

22102354634

Rese-bref från Tyskland,

af Dr E. W. Wretlind.

(Aftryck ur *Hygiea.*)

I.

Enär jag genom omständigheternas makt har blifvit förd in på några specialdiscipliner, nemligen sjukgymnastik och något litet ortopedi vid mitt gymnastiska institut i Göteborg, vattenbehandling vid Marstrands badort och elektricitetsbehandling vid begge, utan att nämna friskgymnastik för flickor, hvarmed jag ock i Göteborg måst taga befattning, så har jag länge önskat att få taga någon öfverblick af dessa förhållanden i utlandet, men har hittills varit hindrad att komma längre än till Norge och Danmark. Först i år har jag fått möjlighet att i någon mån realisera mina önskningar. Jag utstakade sålunda min reseplan med hänsyn till nyssnämnda discipliner och att derjemte, såvidt tiden medgaf, rikta speciela studier åt nervsystemets patologi och terapi, eftersom just derutinnan de sagda läkemetoderna så ofta komma i tillämpning. Äfven den s. k. dietkuren (Schrotska) ville jag om möjligt taga i skärskådande på derför beräknade anstalter.

Enär detta nu sagda i allmänhet är sådant, som af resande svenskar mindre ofta uppmärksammas, torde möjligen några skizzer af mina observationer för åtskilliga af Hygieas läsare ha något intresse, och derför har jag djerfts insända desamma.

Uti *Köpenhamn*, der jag ett par gånger förr gjort besök, voro ställningar och förhållanden, rörande gymnastiken, mig förut temligen bekanta. Dock hade några små förändringar skett, sedan jag för ett par år sedan var der. Der funnos då tre institut för svensk sjukgymnastik: prof. Nycanders, professorerne Drachmanns och Schiödtes samt en hr Nagels. Den förstnämnde, infödd svensk och elev till Ling och Bran-

TING, hade nu lemnat sitt institut i Köpenhamn, som han började år 1861, och bosatt sig i Brüssel, der han nu utöfvar sjukgymnastik, såsom det säges, med rätt stor framgång, och lärer han äfven ha hopp om att, såsom ock hans afsigt vid ditflyttningen var, der få med statsunderstöd anordnadt ett gymnastiskt central-institut för både frisk- och sjukgymnastik efter samma plan som vårt i Stockholm. Skolgymnastiken lärer nemligen vara ganska mycket tillbaka i Belgien. Emellertid fortlefver NYCANDERS gymnastik i Köpenhamn, enär den har öfvertagits af Med. Dr KRARUP, som assisterade hos N. det sista året af dennes vistelse i Köpenhamn och som nu sköter den efter samma principer som NYCANDER. De besökande patienternas antal har ock förblifvit ungefär detsamma, omkring 200. Dr K. idkar derjemte medicinsk praxis, och detsamma är förhållandet med de bägge föreståndarne för det andra gymnastiska institutet, som har sin lokal i samma hus, som det romerska badet vid Tordenskjold-gatan. Då huset bygdes för 3 år sedan fingo nemligen hrr DRACHMANN och SCHIÖDTE rättighet att sjelfve bygga till den våning, som inrymmer gymnastiken (utan att taga del i tomtinköpet), och de blefvo så för 10 år berättigade hyresfritt begagna densamma. Denna gymnastik har ungefär samma freqvens som den andra.[1]) Behandlingen der sker efter samma metod som gymnastiken på ortopediska institutet i Stockholm, der Dr SCHIÖDTE vistades en tid år 1864, innan denna gymnastik tog sin början. Dock begagnas här lika litet som hos KRARUP några ortopediska bandager eller liggsängar för skolioser. Den tredje sjukgymnasten i Köpenhamn, hr NAGEL, är en person utan medicinsk underbyggnad, som började såsom biträde hos NYCANDER, der han blef inöfvad, fortsatte sedan hos hrr D. och S., men fann sig slutligen skicklig nog att verka på egen hand. Till en början hade han vid sitt institut en s. k. konsulterande läkare, men institutet fick ingen större fart, och, då denna läkare sedan dog, flyttade N. till en aflägsnare stadsdel med billigare lokal och har nu ej flere patienter, än han sjelf kan omedelbart behandla, och sade han, då jag nu träffade honom, sig vara fullt belåten, ty han hade så mycket att göra, som han hinner med. Dock kan det naturligen icke bli så många patienter dagligen.

---

[1]) Årsberättelserna ha väl upptagit ett hundradetal mera eller derutöfver, men af dessa ha 100 barn (flickor) för allmän svaghet begagnat s. k. utvecklingsgymnastik, som motsvarar vår s. k. friskgymnastik.

Afgifterna på dessa gymnastiker är 20 rdr sv. för månad, men dubbelt så mycket för sjukgymnastik i hemmet.

Det sammanlagda patientantalet för alla dessa gymnastiker uti Köpenhamn lärer dock näppeligen bli föga mera än hälften af det antal, som i Stockholm begagnar dervarande tillfällen till sjukgymnastik hvarje år. Och orsaken lärer väl hufvudsakligen vara den, att sjukgymnastikens betydelse, såväl i Köpenhamn som annorstädes utomlands, är mindre förstådd. Kanske ligger ock orsaken till någon del deri, att de läkare, som befatta sig dermed, icke göra det uteslutande och med hela sin kraft. De mest representerade sjukdomarna på gymnastikerna äro oordningar i matsmältningsorganerna samt nervösa lidanden. Missbildningarna gå mest till bandagisterna. Bleksot är svagt representerad och hjertsjukdomar nästan icke alls, hvilket beror derpå, att läkarne anse sjukgymnastik derför oduglig.

Med skol- och friskgymnastik tager sig Dr Krarup ingen befattning, men hrr Drachmann och Schiödte ha inspektion deröfver vid åtskilliga flickskolor, och ha de der infört den s. k. fransyska gymnastiken med kulstänger och ringar, hvilken jag äfven till en del infört i Göteborg, och hvilken nu på sista tiden äfven lärer kommit i användning vid Normalskolan i Stockholm. Den har sitt värde mest såsom ett medel att bereda större omvexling uti gymnastiken.

Elektricitetsbehandling uti någon nämnvärd grad förekommer icke vid gymnastikerna uti Köpenhamn, enär denna praktik sedan längre tid tillbaka är så godt som absorberad ensamt af Dr Tryde, som speciell egnat sig deråt, och hvilken haft tillfälle samla en ganska stor erfarenhet deruti, enär af de öfrige Köpenhamnsläkarne endast Dr C. Lange egnat sig deråt. Men som Dr L. har såsom stadsfysikus ett distrikt och för öfrigt egnar sig mycket åt rent teoretiska arbeten [1]), så blir hans verksamhet såsom elektroterapevt icke så synnerligen stor [2]).

---

[1]) Dr Lange har under utgifvande: »Föreläsningar öfver ryggmärgens patologi», hvaraf dock blott ett häfte utkommit.

[2]) Köpenhamnsläkarne tyckas ock betona nyttan och nödvändigheten deraf, att elektricitetsbehandlingen är i derom erfarna och fullt sakkunniga händer, härutinnan olika läkarne mångenstädes i Sverige, hvilka stundom blott sätta en elektrisk apparat i den sjukes eller hans omgifnings hand med uppmaning att »stryka» öfver den sjuka delen eller ock låta pat. behandlas på en telegrafstation eller af fruntimmer, som skaffat sig apparater. Ty det är nu (såsom jag i Marstrand erfarit) flerestädes i landet fruntimmer, hvilka genomgått kurs i gymnastik vid Central-Institutet, som också gifva elektricitet. Hvar de derutinnan fått sin kunskap vet jag icke, ty det ingår

Dr TRYDES erfarenhet är desto mera att värdera och lita på, som han synes ingalunda öfverskatta värdet af sin specialitet. Jag hade nöjet att några gånger få bevista hans emottagningar vid elektricitetsbordet och få del af hans erfarenhet. Några mindre vanliga fall, såsom t. ex. paralysi af musc. serratus ant. major och af musc. trochlearis fick jag ock der se. Dr T. begagnar vanligen temligen starka strömmar, ofta på 5—10 minuter vid séancen. Dock erkände han, att han i vissa fall observerat, att elektriciteten gjort åsyftad verkan *endast* vid korta och svaga strömmar, såsom t. ex. vid den nyssnämnda paralysien af musc. trochlearis. BENEDIKTS lysande erfarenhet om elektricitetens goda verkan på sympaticus kunde icke T. konstatera, ehuru han ofta gaf elektricitet på sympaticus. T. arbetar dels med THOMSENS polarisationsbatteri och dels med DOVERTIES modifierade kol-zink-batteri.

Jag besökte ock i Köpenhamn dervarande tvenne *romerska bad.* Det förnämsta, tre år gammalt, ligger vid Tordenskjoldgatan. Det lärer i början, sedan den första nyfikenhetsströmmen gått öfver, gått med ringa favör, men freqvensen och vinsten ökas nu allt mera. Alla läkare ha der fria bad. Anstalten eges af ett bolag. Förutom det romerska badet, som på olika tider är upplatet för herrar och damer, med pris 72 skill. för bad, finnes ock några *karbad*, 6 för herrar och 4 för damer (de senare nu först under byggnad, enär förut äfven vid karbaden de begge könen fingo alternera) samt *duschbad*, med blott kalla duscher för 16 skill. Derjemte serveras s. k. *halfva romerska bad* för 36 skill., der den badande får blott öfversköljningar och duscher, men början de med varmt vatten. Dessa duschbad serveras i romerska badets duschrum och lära för sin billighet och den korta tid, som derför behöfves, vara mycket använda. Duscherna till karbaden kunna icke tempereras.

Det andra romerska badet vid Vesterbro är blott ett år gammalt, litet och utan anspråk på elegans. Men det har sitt intresse att bese för den praktiska klokhet, hvarmed det är anlagdt. Det eges af en enskild person, hr TRAUP, som förut

icke uti undervisningen vid Central-Institutet. Och som dessa fruntimmer sällan äro ur den klass, der kunskap i främmande språk finnes, så kunna de icke heller (om de för öfrigt dertill hade nog underbyggnad) tillegna sig den utländska litteraturen. Månne dock icke elektriciteten såsom läkemedel har större värde än att så kastas vind för våg?

byggt ett uti Odense och nu har uti uppdrag att för ett bolag bygga i Aarhuus. Och dessa inrättningar, som dock ha hela den nödvändiga utstyrseln för ett romerskt bad jemte karbad, bära sig, ehuru trafiken ej kan vara så stor. På sa sätt borde många af våra städer kunna få romerska bad. Men allt beror på anordningen. Denna var här sådan, att badmästaren kunde sköta både badkaren, som stodo, 4 till antalet, i romerska badets frigidarium, romerska badet och ugnarna i källaren. Någon ångmaskin fanns icke. Elden, som värmde upp romerska badet, värmde ock upp vattnet, som sedan genom sugning sjelf tog sig upp till varmkaret på vinden. Det kalla vattnet bragtes upp till sitt kar genom trycket i vattenledningen. Ånga behöfdes icke; men en särskild liten ångkokare hade sedermera blifvit anordnad för att kunna ge ångskåp. Ventilationen syntes mycket god i tepidarium och sudatorium och oklanderlig äfven i lavarium. När trafiken är stark, hjelper egaren badmästaren. Egaren sade, att inrättningen bär sig bra, hvilket väl får bevisa, att allmänheten ock är nöjd. Romerskt bad kostade äfven här 72 skill. Ett särskildt duschrum för starka, kalla duscher fanns äfven här. Men bassin fanns icke i romerska badet, såsom det för öfrigt ock saknades i det andra finare romerska badet.

Vid en utflykt till *Klampenborg* gjorde jag en titt in i dervarande badhus. Klampenborg är i Sverige der och hvar ansedd såsom en badort, hvilken ibland af läkarne föredrages för deras patienter framför vestkustens; hvarföre torde vara svårt att säga. Luften och vattnet stå ovilkorligen tillbaka för var vestkust. Det är sannt, att hvad naturskönhet angar, kan blott Särö med Klampenborg komma i jemförelse. Och hvad ett bullrande lif angar, atminstone om Söndagarna, kan ingen af våra badorter komma i jemförelse. Men detta företräde torde vara af tvetydigt värde. Hurudana badhus erbjuder nu Klampenborg? För den, som kan begagna kalla bad, finnes nödtorftiga afklädningsrum i temligt stort antal, hvarur man kommer ned i öppna sjön. Men — varmbadhuset innehåller 5, säger fem, badrum, der badkaret står i afklädningsrummet och der man väl kan få dusch, men alltid af samma temperatur som i sjön. Baderskan betonade ock särskildt, att man ej der brukade borsta och gnida de badande såsom i Sverige. Ett sådant bad kostar dock med badlakan 1,33 rmt svenskt. De kalla baden kosta med handduk 33 öre

Jag hade icke tillfälle uppehålla mig uti Danmark mera än i Köpenhamn, men hvad sjukgymnastiken angår lärer den, efter hvad jag erfor, föga eller intet vara känd och använd i det öfriga landet. För några år sedan började en Dr TOLDERLUND uti Aarhuus, men lärer snart upphört; nu i år har en hr HAGEN — jag vet ej om han är läkare — börjat uti Odense. H. lärer eget nog ha kommit på tanken att egna sig häråt vid en vistelse uti — Japan, der han på rakstugorna sag gästerna trakteras med en slags gymnastik, förmodligen passiva rörelser. Något närmare om denna hans gymnastiska verksamhet kunde jag ej erfara.

Ifrån Köpenhamn gick min väg direkt till *Hamburg*. Jag väntade mig icke der mycket af intresse, men ville dock der göra ett par dagars halt. Två eller möjligen tre institut bjuda här pa »Schwedische Heil-gymnastik». Jag besökte tvenne, hr J. JOHANSSEN vid Neu-Jungfernstieg och hr B. STREETZ vid ABC-Strasse. Den tredje, en hr GRAMCKO, annonserade sig ha institut för såväl Heil-gymnastik som Turnen, och jag hade anledning tro, att det sista var det egentliga. Af de två förstnämnda är det egentligen hr JOHANSSEN, som har synnerligt att beställa, ehuru han beklagade sig öfver svårigheten att få sjukgymnastiken använd i Hamburg: männen hade icke tid och fruntimmerna icke lust. J. hade varit i Hamburg 6 år, men de 3 första hade gifvit honom blott förlust, på de 3 sista hade han förtjent, hvad han förlorade pa de första. Han kunde nu ha 30—70 patienter samtidigt under behandling. Priset var 10 thaler per månad, hvilket dock ibland maste modereras. Emedan patienterna icke ville beqväma sig till några få bestämda timmar, måste J. ha gymnastik pa olika rum *samtidigt* för herrar och damer ända fran kl. 7—4 på dagen. Naturligtvis maste han ock då ha assistenter, ehuru de nu icke voro flere än en på hvarje afdelning.

Denne J. är infödd tysk, ehuru hans namn kunde antyda annat, och har icke varit i Sverige för att studera gymnastik. Sin kunskap deri hade han inhemtat hos den för gymnaster kände Dr NEUMANN, som för vidpass 10 år sedan utöfvade sjukgymnastik i Berlin, efter en tids studier hos prof. BRANTING i Stockholm. N. har skrifvit ett större arbete öfver kroniska sjukdomars behandling med sjukgymnastik, hvari han pa ett mystiskt sätt velat införa REICHENBACHS od-lära inom gymnastikens gebit. Han har ock atskilliga på spekulation,

icke på erfarenhet, grundade teorier rörande olikheten uti verkan mellan s. k. *koncentriska* och *excentriska* rörelser. (En koncentrisk rörelse är, när t. ex. pat. böjer den förut raka underarmen med motstånd af *gymnasten*, men excentrisk blir rörelsen för *samma* muskler, när gymnasten sträcker den böjda underarmen med motstånd af pat. I ena fallet sker alltså rörelse genom patientens arbete, i det andra genom gymnastens arbete, men i begge fallen är aktiviteten hos samma muskelgrupper. Någon specifik skilnad i *verkan* kan det sålunda svårligen vara, ehuru så tillvida det är en skilnad, att en muskel kan vid en excentrisk rörelse utöfva större kraft än vid en koncentrisk. Och hos förlamade muskler återkommer förr den excentriska rörelsekraften än den koncentriska, ehuru dess närvaro ofta blir för både pat. och omgifningen obemärkt.) En annan egenhet för NEUMANN var hans minutiöst omständliga sätt att benämna rörelserna, i det att han ville med namnet fullständigt beskrifva rörelsens början och fortgång i de mest olika utgångsställningar. En rörelses *namn* kan derför med alla möjliga förkortningar ibland upptaga 2—3 rader. Alla dessa egenheter gjorde NEUMANN och hans bok löjliga för nyktra kritici, och den har sannolikt mera skadat än gagnat svenska gymnastikens anseende i Tyskland. NEUMANNS institut fortgick några år i Berlin, men upphörde snart, och N. bosatte sig på landet.

Af dessa N:s nu påpekade karakteristika ville J. icke hålla på mera än nomenklaturen. Och på hans recept igenkändes lätt de långa konstiga 30—40-stafviga namnen. Men icke syntes mig noggrannheten i rörelsernas gifvande vara större för det. För öfrigt syntes på hans gymnastik ett par linor med ringar, hvari pat. kunde få göra konster, enligt SCHREBERS metod, samt några engelska eller amerikanska apparater med kautschuksträngar uti olika antal och groflek, hvarmed en slags mekanisk gymnastik af olika styrka (kraftprof) kunde tagas för arm- och ryggmuskler. Men icke var *det* svensk gymnastik, och J. tycktes också ursäktande mena, att han med dessa redskap *måste* kontribuera till den allmänna benägenheten för sjelf-gymnastik, som SCHREBER m. fl. väckt genom sina folkskrifter. Emellertid måste genom sådant saken skadas, på samma sätt som, enligt J:s utsago, begreppen om sjukgymnastik i Hamburg förvirrades derigenom, att turn-lärare och lärarinnor gingo omkring i husen och gåfvo sjukgymnastik, som be-

stod dels i turn-öfningar, dels i passiva rörelser (massage förnämligast). Emellertid lär detta icke vara en egenhet för Hamburg utan vara allmänt mångenstädes i Tyskland, hvarigenom ock den svenska sjukgymnastikens anseende lidit stor skada.

Hr STREETZ var en äldre man, som utöfvat sin verksamhet sedan 1853. Han var ock lärjunge till NEUMANN. Hans institut var vida anspråkslösare, och han hade icke flere pat. än han sjelf kunde sköta; han var, såsom han sjelf sade, utarbetad och trött, äfven sjuklig. Och nu hade hans forne assistenter gått sin väg och tagit patienterna ock. Både hr J. och hr S. hade naturligtvis icke annan medicinsk underbyggnad än de sjelfve förvärfvat sig. — Denna kanske, i förhållande till sakernas värde, alltför omständliga skildring af den svenska sjukgymnastiken i Hamburg kan dock vara ett karakteristiskt specimen för Tyskland i allmänhet. Den fria lagstiftningen gör, att hvem som helst kan taga sig till med att behandla sjuka med den s. k. naturmedicinens medel: gymnastik, vatten, luft, bad, diet, ja äfven elektricitet och homöopati. Häraf blir en allmän villervalla. Och namnet, som en kuranstalt eller en natur-läkare tager sig, upplyser ingenting om *huru* behandlingen sker. Namnet svensk sjukgymnastik har somligstädes god klang och derför brukas det såsom skylt, likasom andra brukar namnet homöopati, derföre att det i vissa kretsar har god klang. Men härigenom har ock inom andra kretsar, bland läkare och andra, svenska sjukgymnastiken fått dåligt namn och rykte såsom en humbug, likartad med homöopatien, blott afsedd till förtjenst. Detta förhållande, ehuru beklagligt, lärer nu näppeligen kunna hjelpas. Enda sättet vore, att dugliga och i saken kunniga personer tillräckligt egnade sig deråt och utträngde de andra. Men risken och svårigheterna äro allt för stora. De mest kompetenta personer att studera och utöfva sjukgymnastiken borde väl vara läkarne. Men då återigen — så har sagts mig flerestädes — skulle icke läkarne uppmuntra den, just *derföre* att den sköttes af — en läkare, som ju kunde behålla patienterna.

De patienter, som kommo under sjukgymnastisk behandling i Hamburg voro (likasom i Köpenhamn) hufvudsakligen: trög matsmältning, förstoppning, hemorroider, blodfullhet och bland fruntimmer hysteriska och nervösa krämpor.

I Hamburg finnas tvenne, som det syntes, rätt goda inrättningar för romerska bad, ett tillhörigt hr HARDER (f. d. Wundarzt) och ett tillhörigt Med Dr JOSEFSSON. Det förstnämnda, som var det elegantaste, hade en finare afdelning för romerska bad till 1 Thaler och en sämre med dito till ungefär halfva detta pris, hvilka afdelningar alternerade för de olika könen, så att alltid bad kunde erhållas i den ena eller andra afdelningen. Vid båda dessa romerska bad funnos ock pnevmatiska bad och inhalationsapparater, der vätskornas pulverisering skedde genom den komprimerade luft, som bereddes för luftklockorna. Hr HARDER hade icke nöjt sig med små inhalationsapparater för en och en, utan hade ett par hela rum, som fyldes, det ena med pulveriseradt hafsvatten för att »få artificiel hafsluft» (!?), det andra nu för tillfället med pulveriseradt Lippspringer-vatten, vid andra tillfällen kanske med annat. Äfven gafs till inhalation *ozon*, d. v. s. vatten, som i Berlin blifvit mättadt med ozon (!). Hr HARDER hade ett antal pat. såsom helpensionärer till 3 Thaler per dag. De flesta voro bröst- eller nervsjuke. Hr HARDER var betänkt på att utvidga sin anstalt och förse den äfven med sjukgymnastik och elektricitetsbehandling.

Det hade sagts mig, att utanför Hamburg skulle finnas tvenne anstalter för den Schrotska dietkuren, den ena WITTMARKS i Wandsbeck, den andra DICKS i Bellevue. Vid besök i Wandsbeck erfor jag emellertid, att WITTMARK var död 1866, men en annan anstalt för samma ändamål, började 1863 af en hr HOLTDORFF (f. d. apotekare), fanns att bese. Mycket att *se* var det dock icke; ett vanligt boningshus utan vidare anordningar, ty sådana behöfvas ju icke för diet och våta inpackningar, det enda som begagnas. Pensionärernas antal var nu ock ringa (jag tror blott ett par) och öfversteg aldrig 10, men behandlingstiden var 4—6 månader eller mera. Ett strängt genomförande af kuren, enligt SCHROTS ursprungliga föreskrift, sades sällan eller aldrig ifrågakomma. Pat. erhöllo till och med kött, men blott stekt. Sjukdomarne, som förekommo, voro mest sekundär syfilis, dernäst stockningar i portader-systemet m. m. dylikt, som man kallar plethora abdominalis. Pat. med någon som helst organisk sjukdom mottogos icke. Det torde knappast behöfva tilläggas, att hr H. hade förtroende för sin metod för nu nämnda sjukdomsformer. Rö-

rande de syfilitiska pat. sade han sig haft tillfälle observera dem åtskilliga åratal efteråt, utan att recidiv förekommit.

Hela denna kurmetod, som en och annan i Sverige velat tillägga större betydelse, tyckes i Tyskland icke ha någon ens nämnvärd användning. Ty, enligt HOLTDORFFS uppgift, fanns utom hans ringa anstalt i hela Tyskland blott två dylika, en hos Dr STEINBACHER i München och en hos Dr KADNER i Dresden (hvarom möjligen mera framdeles). Dr DICK i Bellevue skulle icke ha en dylik, utan någon slags vattenkur. Jag besökte den ej efter dessa upplysningar.

Efter dessa observationer i Hamburg var det min önskan att besöka *Helgoland* för att se ett Nordsjöbad, men ångfartygen, som börjat höstturerna, gingo olägligt, så att tidspillan blifvit allt för stor. För att dock något få känna Nordsjöluft gjorde jag, då jag nu ville till Bremen, en krokväg upp till *Cuxhafen*, som också, enligt tyska handböcker, räknas till badorterna vid Nordsjön. Cuxhafen var sista sommaren besökt af 300 badgäster; men, om den är en badort, så är den en sådan utan — badanstalter. Ty såsom sådana kunna knappt räknas några mycket skrala afklädningsrum för herrar, hvarur de, då vattnet står lagom högt (ty ebb och flod låter vattenståndet vexla, såsom det tyckes mig, omkring 12 fot), få passa på och ge sig i sjön inom en genom linor utstakad plats. Fruntimmerna bada uti badkärror, som skjutas ut, ehuru floden dock icke här är tillräckligt stark för att ge detta »Wellen-schlag», som vid de egentliga Nordsjöbaden är så beprisadt. Något varmbadhus fanns alls icke. Enda tillfället till karbad (dock utan duscher) var uti ett af hotellen. Emellertid lärer nu ett bolag vara bildadt för att åstadkomma sådana badanstalter m. m., att Cuxhafen kan täfla i någon mån med de andra badorterna i trakten. Luften der kändes verkligen ganska god och uppfriskande, åtminstone då man kom direkte från Hamburg. Men vattnet såg icke inbjudande ut. Elbens smutsgula vatten uppblandar allt för mycket hafsvattnet och meddelar det sin färg. Mahända betyder dock detta mindre, ty att här dock var verkligt hafsvatten märktes på de ganska starkt framträdande, för stora hafvet karakteristiska eldfenomenen vid rörelse af vattnet uti mörkret. Detta vattnets »eldande» tycktes mig här vara starkare, än det vid samma tid på året är uti Marstrand.

Äfven vid *Helgoland*, som ligger 2—3 timmars ångbåtsfärd från Cuxhafen, lärer vattnet icke ha den inbjudande klarhet, som det har vid vår vestkust. Helgoland har dock hvarje sommar några tusen badgäster, men står tillbaka för *Nordeney*, den mest besökta, som har omkring 6000 badgäster. Äfven på de små öarne *Spiekeroog* och *Langeroog*, som man passerar på vägen till Nordeney (från Cuxhafen eller Bremerhafen), finnes hvarje sommar några hundra badgäster på hvarje. På *Borkum*, längre bort belägen, är omkring 1000. Vid alla dessa badorter lärer, enligt hvad jag kunde förfara, de kalla sjöbaden vara de, som egentligen begagnas. De pat., som icke tåla vid dem, äro i allmänhet utan bad. Dock finnes naturligtvis *varmbadhus* med duscher etc.

Sjöbaden tagas mest på kärror, då floden kommer. Men Helgoland berömmer sig derjemte för att vara den enda badort uti Europa, der utom strandbaden äfven bjudes på en betäckt (»gedeckt») sjöbads-simbassin, som innehåller 15,000 kub.fot fortfarande friskt genomströmmande vatten. Badorten har tvenne badläkare. Alla främmande läkare erhålla på förfrågan (auf Anfrage) hos landsfysikus (förste badläkaren) fria bad, men de äro *icke berättigade att praktisera på ön.*

Prisen, som torde intressera badläkare hemma, äro på Helgoland: kur-taxa (som synes motsvara inskrifnings- eller ibland s. k. societetsafgift hemma) för familj ungefär 5,50, för enskild person 3,50 rmt för vecka eller del af vecka. För 3 dagars vistelse dock ingen afgift. Denna afgift uppbäres af husvärden. Kallt bad 80 öre stycket eller dussinvis 70 öre, förutom 25 öre för färden till och från dynerna, der det vanligen tages, och 6 öre för handduk eller 12 öre för lakan. Varmt bad 1,35 stycket eller 1,10 dussinvis. (Dessa badpris tagna från sommaren 1871.) Priset på bättre möblerade och belägna rum är 12—25 rdr i veckan; dock kan man i fiskarstugor få rum för 5—6 rdr i veckan. Middag table d'hote abonnementsvis 1,60 rmt o. s. v.

Efter de upplysningar jag fått, lärer dessa badorter mindre än våra begagnas af verkliga sjuklingar, utan till allra största delen blott såsom restaurerande medel för relativt friska eller såsom efterbehandling till andra kurer. Derföre äro ock varmbadhusen der vida mindre omsorgsfullt ordnade, än de äro vid våra hafsbad, och en läkare i Hamburg sade mig,

att en hvar, som sett vara badinrättningar vid vestkusten, har här intet att lära.

Berlin den 10 Okt. 1872.

II.

Uti *Bremen* har sedan fjorton år tillbaka Fil. Dr Ax. S. Ulrich utöfvat svensk sjukgymnastik, och hans namn är välbekant både hemma och i Nordtyskland. Dr U. håller strängt på sin svenskhet såväl i gymnastik som i öfrigt. Han är utgången från Centralinstitutet i Stockholm och fasthåller samma principer, som der äro gällande, traditionela från P. Ling, och hvilka, som bekant, stå i sträng opposition till de idéer, som i Tyskland gjort sig i mycket gällande, såväl vid pedagogisk som medicinsk gymnastik. Hvad den senare angår, gäller motsatsen förnämligast det ortopediska området. Der är ocksa Dr Ulrich, åtminstone hvad skolioserna beträffar, bestämdt exklusiv. Dessa patienter utgöra ungefär en tredjedel af alla dem, som Dr U. har att behandla. Och efter som det sa varit förhållandet under hela institutets tillvaro, bör väl behandlingen ha visat sig nyttig. Den består, liksom i Sverige är vanligt, uti blott en timmes gymnastik dagligen, och utan att pat. förses med några stödapparater eller dylikt. Rörelserna äro öfvervägande aktiva, afsedda att stärka ryggmusklerna i allmänhet och vid mer utvecklade sjukdomsformer äfven att verka ensidigt. Inga sneda patienter emottagas dock på kortare tid än sex månader, och andra pat. icke på kortare än tre, om icke särskildta förhållanden så föranleda; — ganska goda anordningar, då de låta sig genomföras. Af de öfriga patienterne lider ungefär hälften af nervösa krämpor, allmän svaghet och digestionsoordningar. Organiska hjertfel äro mycket svagt representerade, oaktadt Dr U. i sina program och årsberättelser söker betona gymnastikens nytta för dem. Patientantalet är icke så stort, i medeltal 150 årligen, men derigenom att pat. gå länge och afgifterna äro temligen höga, 40 Thaler för 3 månader och 60 Thaler för 6 månader, så kan institutet godt bära sig.

Rörande årsberättelserna kan man anmärka, att procenten af *friska* är ganska hög, och särskildt af ryggradskrökningar ingå två femtedelar under denna rubrik. Dr U. genmälte här-

till, att han visserligen icke vill härmed säga sig göra några underkurer, utan att så många äro friska betyder blott att så många *lindriga* fall förekommit, hvilka man genom behandlingen kunnat anse verkligen botade. Bland Dr U:s patienter äro ganska många äfven från andra orter än staden Bremen, hvilken räknar blott circa 80,000 innevånare.

Ifrån Bremen gick min väg till *Hannover*, der också en svensk, hr CEDERSCHIÖLD, utöfvar svensk sjukgymnastik, ehuru sedan icke längre tid tillbaka än slutet af år 1871. Hr C., en ung man och förut svensk officer, har också genomgått Centralinstitutet i Stockholm och derefter en tid vistats i Bremen hos Dr U. Hans företag var sålunda i sin början, men han hade goda förhoppningar derpå. Han hade under detta år haft omkring 60 patienter, hvaribland flere svårare sjuke, synnerligen nervösa lidanden, med hvilka kuren haft god framgång. Bland sådana pat. var en, som efter ett debaucherande lif och nu sannolikt afficierad ryggmärg, led af allmän svaghet och förlamning, så att han vid kurens början icke på något sätt kunde förflytta sig eller annars reda sig. Denne, som förut försökt många kurer, hade efter några månaders behandling nu blifvit så pass förbättrad, att han med hjelp kunde gå. Före hr C. hade uti Hannover varit en tysk, som utöfvat svensk sjukgymnastik genom användande af duplicerade rörelser, men så — att alla patienterne fingo *samma* rörelser!

För öfrigt gjorde jag i Hannover en hastig visit i dervarande stora Badehalle, der, utom romerska, ryska och karbad, äfven finnes en med glastak öfverbygd simbassin med inledt vatten, hvilket man tyckes i Tyskland anse särdeles utmärkt (jfr Helgoland). Men som jag redan i det närmaste upphört att vänta mig finna något nytt af intresse uti badformväg i Tyskland, använde jag de öfrigblifna timmarne för en utflykt till *Pyrmont*, dit man genom den i sommar färdigvordna jernvägen kommer på vid pass 2 timmar. Brunnsgästerna voro nu blott få, efter att dock under sommaren ha uppgått till 5000; och då hela min vistelse der var en timme, så såg jag väl intet af brunnslifvet, men fick dock, såsom jag ville, se den naturliga belägenheten, smaka på brunnarne och kasta en blick in i det stora, med circa 60 badrum försedda, men dock icke vidare trefliga eller inbjudande varmbadhuset. Baden tagas alla varma och utan duscher. Pyrmont ligger, såsom Marienbad, rätt vackert, i en dal mellan skogklädda berg, ehuru

dessa icke här komma så nära inpå sjelfva staden och äro mera långsluttande.

Min väg skulle nu till Berlin, men frågan var, om jag dervid skulle göra eller icke göra den ej så ringa kroken ned till *Gotha* för att der träffa ännu en svensk gymnast, hr HJ. KELLGREN, hvilken der hade institut för sjukgymnastik. Hemma i Sverige hade jag hört derom, att det var »litet, men godt». De upplysningar jag erhöll i Bremen och Hannover voro dock egnade både att locka och — skrämma. Att K. slagit in på nya och sjelfständiga vägar var tydligt, men dessa nya vägar förefollo, så att säga, ganska äfventyrliga. T. ex. K. atnöjde sig icke med att behandla *kroniska* sjukdomar, åtog sig äfven — *akuta*, ja sådana sjukdomar, som lunginflammation och nervfeber, allt till — gymnastisk behandling. Emellertid, enligt min önskan att sjelf pröfva allt, så mycket som möjligt, begaf jag mig till Gotha och fann i hr KELLGREN en verkligen intressant bekantskap, hvaraf det första personliga intrycket tillkännagaf, att jag hade framför mig en stilla och anspråkslös man, hvilken, utan att i någon slags mening göra *affär* af sin sak, arbetade för lidande medmenniskor efter bästa förstånd och enligt metoder, som han på den egna erfarenhetens väg förvärfvat. Rörande dessa metoder vill jag emellertid icke mycket yttra mig förrän framdeles, då jag, efter ett nytt besök i Gotha på hemresan, hoppas fått tillfälle taga en noggrannare kännedom derom. Jag vill blott inledningsvis beröra något så att säga af utanverken. Det förefaller besynnerligt, att en svensk gymnast slagit ned sina bopålar i Tyskland uti denna lilla stad Gotha med blott 20,000 innevanare, som icke tyckas kunna erbjuda stort material. Det är också så, att de allra flesta af hr K:s patienter äro från andra orter och åtskilliga ganska långväga, såsom från England och Ryssland. Och huru är hr K. så vida ikring känd? Endast på den muntliga rekommendationens väg, i det att den ena pat. dragit den andra, ty till hr K:s egenheter hör, att han aldrig annonserar, aldrig ger ut årsberättelser eller andra skrifter, ja, icke ens har en skylt på sin dörr. Hans bosättning i Gotha, likasom hela hans befattning med sjukgymnastisk verksamhet, har sin upprinnelse i tillfälligheter. Hr K. har varit svensk officer och och såsom sådan genomgått central-institutet i Stockholm. Han reste för några år sedan ut för att ge sig i fransk krigstjenst, men på utresan besökte han Dr ULRICH i Bremen,

stannade der ett halft år och blef intresserad för sjukgymnastiken. En pat. från Gotha uppmanade honom att följa sig hem, och sålunda började K:s verksamhet i Gotha, hvilken icke är äldre än 3 år. Derunder har han dock icke blott utvecklat sin praktiska färdighet och sina egna metoder vid gymnastikens utöfning, utan tydligen ock bemödat sig att genom studier öka sitt anatomiska, fysiologiska och patologiska vetande. Hans institut är, som sagt, icke stort och räknar aldrig större *samtidigt* patientantal än 50—60, hvilka af hr K. *sjelf* behandlas med biträde af blott *en* assistent för hvardera könet. Men alla dessa patienter (här är nu blott tal om de kroniskt sjuke, som besöka institutet) äro svårare sjuke, de flesta nervöst sjuke, d. v. s. lamheter och nevralgier, ofta ganska gamla och svåra, men mot hvilka hr K. också tycktes kunna vinna vida vackrare resultat, än andra sjukgymnaster äro vana vid. Hans metoder voro äfven dervid, om också icke till principen, så dock till *sättet*, icke så litet annorlunda. Emellertid mottager hr K. äfven andra sjukdomar, ja, snart sagt, hvad som bjudes honom, detta må nu vara fel eller förtjenst. Ledgångssjukdomar behandlade han med massage och underlifssjukdomar lika med den Brandtska gymnastiken, utan att dock hafva direkt eller indirekt inhemtat andras metoder. Men han har, såsom ofvan angafs, gått ännu vida längre. Nu var emellertid gymnastiken nyss börjad, enär hr K. under sommaren varit bortrest; patienterna voro derföre få och akuta sjukdomsfall förekommo icke. Derföre gjorde jag nu blott ett kort uppehåll i hopp att få återkomma till en grundligare pröfning. Hvad angår de akuta sjukdomarna, så ville hr K. efter den relativt ringa erfarenhet (30—40 fall) han derom hade, icke ännu påtvinga någon annan derom en öfvertygelse. Men flere fall han omtalade, hvilka voro af en eller flere läkare diagnosticerade och af dem tilldelade prognosen pessima, ja, der pat. ansetts moribundus, men af K. med lyckligt resultat behandlats, voro egnade att i högsta måtto intressera. Dock må jag genast tillägga, att metoden, om den ock skulle visa sig på *bästa* sätt hållbar, föreföll (efter beskrifning) att vara *så* ansträngande och tidsödande, att den svårligen *kan* erhålla en *allmän* användning. För öfrigt har K. denna vinter vid sin sida såsom på en gång testis och discipulus en sakkunnig person. En ung examinerad läkare från München, för öfrigt specielt kirurg och en intelligent man, hvilken genom ryktet om K:s

kurer blifvit intresserad för saken, vistades nemligen nu hos honom och tänkte förblifva der ända till våren för att noggrannt studera hans behandlingsmetod. Detta, såväl som den vänlighet, hvarmed jag (och alla mina tviflande invändningar) mottogs, är också mer än nog bevis, att hr K. med största nöje ser, att hans metoder bli kända, pröfvade och möjligen i vidsträcktare kretsar använda. Hvad angår läkarnes på platsen ställning till hr K., så var den, såsom man måste vänta, olika. Några voro honom ganska bevågna. Hvad angår stadens innevånare, så var K. bland dem väl känd, mera under titel af den svenske doktorn än under titel af »Director» för svenska sjukgymnastiken, som han sjelf kallade sig. Detta var ock mindre underligt, då familjer funnos, der K. tillkallades för *alla* sjukdomsfall, som förekommo, och der han erbjudits fast årligt honorarium, ehuru han icke velat antaga det.

I *Berlin* finnes tvenne institut för sjukgymnastik och ortopedi, hvaraf dock blott det ena kallar sin behandling för svensk. Detta institut eges och skötes af sanitetsrådet Dr M. EULENBURG, hvilken utöfvat denna verksamhet sedan flera tiotal af år. Dr E., som verkligen grundligt studerat den svenska sjukgymnastiken, har skrifvit flere arbeten derom [1]), hvilka alla utmärka sig för en verkligt vetenskaplig form, och hvilka synas mig vara det bästa vi ha i den vägen. Det var derföre för mig ett nöje att få träffa Dr E., hvilken också mottog mig särdeles välvilligt vid de besök jag gjorde på hans gymnastik. Men på densamma öfverraskas man deraf, att den nästan uteslutande besökes blott af flickor och unga damer, som lida af skolioser. Och förhållandet är verkligen så, att trots allt Dr EULENBURGS bemödande att få sjukgymnastiken till sitt rätta värde känd och erkänd, så har han dock icke lyckats bringa det längre i Berlin än att få den använd emot skoliosen. Han påpekade detta sjelf med en förtrytelse, som han icke sökte dölja. »För min egen del, sade han, behöfver jag icke bry mig derom, ty jag har ju förtroende och erkännande såsom läkare och ortopedisk kirurg i öfrigt; arbete och inkomster har jag sålunda fullkomligt tillfyllest, men det är för sakens egen skull jag beklagar det; den förtjenade bättre.» Skolioserna behandlade Dr E. en timme dagligen med nästan uteslutande

[1]) Såsom: Die schwedische Heilgymnastik, Die Heilung der chronischen Unterleibsbeschwerden durch schwedische Heilgymnastik, Ueber die Scoliosis, m. fl. smärre uppsatser.

aktiva rörelser efter noggrannt anatomiska principer. Derjemte lät han dock allmänt sina pat. bruka portativa ortopediska lifstycken efter egen konstruktion, hvarmed han dock uttryckligen sade sig icke afse någon kurativ verkan, utan blott att ge pat. ett stöd till förhindrande af skoliosens tillväxt. Lifstyckena voro med bäckengördel, hvarifrån vid höfterna uppstego kryckor af mjuka fjedrar med byglar under axlarna. Vid gördelns bakre midt voro fästade en eller två ståndare, vid hvars öfre ända kunde fästas pelotter, noga formade efter de utskjutande refbenen och ställbara genom ledgångar såväl på pelotterna som på ståndarne, så att de med ett jemnt och likformigt tryck verkade på sina respektive platser. Bandaget syntes mig ha åtskilliga fördelar framför det, åtminstone i södra Sverige, vanliga Nyropska, ifall man annars anser ett bandage nödigt, hvilket jag för min del icke gör i andra fall, än der man af en eller annan anledning kan ha skäl frukta, att skoliosen annars skall hastigt avancera. Patienternes antal på Dr E:s gymnastik voro 30—40 samtidigt. Afgiften 40 Thaler för qvartalet.

Den andra gymnastiken var sanitetsrådet Dr H. W. Berends. Derom har jag dock icke mycket att säga, ty Dr B. sade mig kort och godt, att hans gymnastik var *helt* privat, så att jag kunde icke få se den. På min fråga om der användes svensk gymnastik, svarades, att der användes *allting*, som kunde vara nyttigt eller användbart. Och häraf, likasom af upplysningar, hvilka jag erhöll dels af en broschyr af Dr B. rörande en med gymnastik behandlad pat., dels på annan väg, kunde jag sluta, att den svenska gymnastiken på detta håll icke var synnerligen känd och värderad. Dr B. utger emellanåt, hvartannat år eller så, årsberättelser om sin gymnastik, hvilka dock icke funnos i bokhandeln för de senare åren. Emellertid lär hans gymnastik ingalunda heller ha någon stor användning. — Den *ortopediska* anstalten, hvilken egdes af Langaard i Berlin, har sedan några år upphört, såsom det sades af brist på tillräckligt antal patienter. För öfrigt lär det ock uti Berlin, såsom uti Hamburg, finnas åtskilliga, mest qvinliga gymnaster, hvilka gå omkring i husen och gifva en slags sjukgymnastik efter egen ordination. Någon stor utbredning har väl dock icke denna gymnastik.

Såsom elektroterapevter verka i Berlin förnämligast Dr Mor. Mayer, docenterne Dr Edw. Hitzig och Dr Alb. Eu-

LENBURG, alla kände inom litteraturen. Med de två sistnämnde hade jag tillfälle göra bekantskap och något se deras behandlingsmetoder. Dr HITZIG har hemma hos sig en privat poliklinik, men då han nyss varit bortrest och nu (i början af Oktober) höstsemestern icke var började, så voro ännu icke patienterne synnerligen talrikt samlade. Dr EULENBURG, son till det förut nämnda sanitetsrådet och äfven assisterande på hans gymnastik, skötte elektricitetsbehandlingen på Berlins allmänna poliklinik, som är ordnad på likartadt sätt med Wiens. — Begge desse herrar begagnade batterier med SIEMENS-HALSKES zink-koppar-element, hvilka ock användes på sjukhusen. Samma batterier användes ock, såsom jag sedan sett, uteslutande i Wien och såsom det säges öfverallt i Österrike. En skilnad är dock mellan Berlin och Wien derutinnan, att i Berlin man har element med 18 cm. höjd och 11 cm. diameter, då zinken står i rent vatten, då man deremot uti Wien reducerat elementen till 12 cm. höjd och 8 cm. diameter, der zinken står i en koncentrerad bittersaltlösning. (Se för öfrigt härom i BENEDIKTS elektroterapi eller uti den sista i år utkomna upplagan af ZIEMSSENS eller ROSENTHALS elektroterapi.) Dessa batterier ha sålunda nu i Tyskland temligen allmänt undanträngt alla andra och dertill finnes ock goda grunder, hvarom det kanske icke är ur vägen att säga några ord, då dessa batterier i Sverige äro föga kända. Dessa batteriers fördelar äro: 1) en stor konstans hos strömmen, enär batteriet, ordentligt påfyldt, står i godt skick 3–4 månader utan annan skötsel, än att ibland något vatten och några kristaller kopparvitriol tillsättas; 2) batteriet är ständigt i ordning och försvagas ej under begagnandet[1]); 3) kostnaden för påfyllningen likasom för batteriet är måttlig. Den enda olägenheten med batteriet är dess tyngd, hvarigenom det icke kan transporteras annat än på vagn eller bår. De stora berliner-batterierna äro så godt som oflyttbara, men någon fördel af dessa stora element kan jag icke finna annat än den, att man slipper det deliqvescerande bittersaltet på zinken, hvilken olägenhet dock är ringa, om blott glasets kanter skjuta upp

---

[1]) Det i Sverige vanliga zink-kolbatteriet i sur vätska är på grund af sin inkonstans, icke dugligt annat än till korta seancer, och har äfven dervid den olägenheten, att inom några dagar förändra sig, så att man vet icke hvad pat. får, om man icke beständigt afläser på galvanoskop, hvilket dock sällan brukas. För jemförande fysiologiska undersökningar är det derföre också föga dugligt.

vår tid egentligen vill ha sina storheter. Ett faktum är emellertid, att många af B:s idéer, hvilka stämplats såsom ovissa hypoteser, sedan blifvit på experimentets väg fullt konstaterade (se t. ex. ZIEMSENS 4:de upplaga i elektroterapi pag. 25—34). Men naturligtvis måste det gå B. likasom andra genier, att icke alla hans idéer hålla stånd och vinna bekräftelse, men jag tror dock, att han vill ge sanningen rätt. Hans föredrag voro emellertid högst intressanta, och för en nybörjare inom nervpatologien såsom jag voro hans kliniska demonstrationer stundom högst öfverraskande och lärorika, synnerligen genom den kolossala erfarenhet, som han tyckes hafva haft, och som satte honom i stånd att vid hvarje ovanligare fall framdraga liknande till deras belysning. Och alla slags specimina förekommo vid hans ambulatorium, dit han ock ofta inkallade intressantare fall från sin privata praktik. Väl syntes för mig ofta diagnoserna nästan alltför vissa på grund af ovissa tecken, men jag var ju, som sagdt, nybörjare. Visst är dock, att B. besitter en ovanligt skarp observationsförmåga, och hans sjukdomsbeskrifningar anses äfven af hans motståndare såsom ypperliga. En och annan gång tycktes han mig dock lätt se symptom, som han ville se. Och deri ligger väl ock största faran för sådana personer, i det att de vilja ackommodera fakta efter teorier, i stället för att det borde vara tvärtom. Sjelfständiga och originela voro förvisso åtskilliga B:s idéer, såsom t. ex. då han anser reumatismen till sin egentliga natur vara en affektion af hjernans och ryggmärgens hinnor, hvarvid de lokala affektionerna af ledgångar m. m. blott äro sekundärt uppkomna nutritionsrubbningar. Hysteriens väsende ansag han ligga uti kärl-spasm m. m. d.

Rörande sättet för elektricitetens användning, använde B. nu mera än förr (enligt hans egen uppgift) induktionsströmmen, icke blott vid paralysier utan äfven vid nevralgier, kramp m. m., men på hjernan, ryggmärgen och sympathicus nästan alltid den konstanta och med korta seancer. Dock använde han stundom rätt starka strömmar, båda 40—50 Siemenska element, hvilkas retande kraft ytterligare ökades genom strömmens ofta skeende omkastning (Voltaiska alternativet, såsom det kallades). På strömriktningen lade B. nu mindre vigt. Man följde oftast den principen att sätta katoden på det okänsligaste stället och anoden på det känsligaste. För att öka inströmningsytan brukade B. lägga på vederbörligt ställe ett fuktadt gråpapper

eller en flerdubbel våt linnelapp, hvarå reoforen placerades. För att komma nära locus morbi begagnades understundom sonder såväl för urinröret (mot spermatorre etc.), som för tuba Eustachii (mot facialparalysi). Den senare metoden är dock i de flesta, för att ej säga alla, fall onödig. Och jag såg en gång vid dess användning en sådan ohygglig svindel (om man så vill kalla det) uppstå, att hela auditoriet befarade en letal utgång. Både puls och respiration stannade utaf, men efter en halftimme hade pat. dock under användning af stimulantia hemtat sig så pass, att han kunde gå hem. Seanccerna voro vid den konstanta strömmens bruk vanligen 1—3 minuter. Den längsta tiden användes på ryggen, 5 minuter eller mera. Galvanisation af sympathicus använder B. fortfarande med förkärlek. Och äfven de andra elektroterapeuterne begagnar den, om ock mindre. Se t. ex. de i Wiener mediz. Wochenschrift af CHWOSTEK refererade fallen af morbus Basedowii, behandlade och kurerade med galvanisation af sympathicus. En sådan pat. såg jag hos B., och försäkrade hon, då jag enskildt talade vid henne, att hon betydligt förbättrats under sista året, ehuru hon blott tidtals varit under behandling; men struman var dock fortfarande icke så obetydlig, ehuru den reducerats till hälften af sin förra volym. Bland anmärkningsvärda fall i öfrigt torde få nämnas en 5-årig gosse, hvilken genom masturbation blifvit i alldeles samma skick, som en långt kommen tabetiker. När han först kom under behandling, kunde han alls icke gå uti trappor och med stor svarighet på jemn mark. Han var nu efter några månaders behandling betydligt förbättrad, ehuru vid gång i trappor det ännu gick illa. Längre avancerade fall af tabes dorsalis såg jag sällan, men väl lindriga, der man på grund af patientens oförmåga att stå säkert med slutna ögon och fötter, abnorma sensationer i benen, förenadt stundom med dubbelseende och band kring lifvet, diagnosticerade tabes. B. försäkrar, att de flesta fall af tabes äro botliga med elektricitet, om blott de komma tidigt under behandling. Men jag är viss, att många pat., hos hvilka han diagnosticerar begynnande tabes, skulle man ej hos oss våga tilldela en bestämd diagnos. Prof. CHWOSTEK, som gaf mig det intrycket att vara en mycket nykter och pålitlig observator, gaf mig vid en enskild förfrågan, hvilka resultat han sett af tabes behandling med elektricitet, det svaret, att han sett väl inemot 20 fall botade, 40—50 förbättrade och öfver 100 oförbättrade. Dr ROSENTHAL

sade, att han ej vågade säga sig hafva sett något verkligt bo-tadt fall. De nyss anförda siffrorna antyda emellertid, huru ofta man ser eller tror sig se tabes dorsalis. Dessa patienter, likasom hysterici, hypochondriaci, epileptici, chorea-sjuke och melancholici behandlades alla företrädesvis med galvanism öfver medulla spinalis. De voro alla med undantag af den sist-nämnda kategorien talrikt representerade hos elektroterapevterne. Epilepsien (eller morbus convulsivus, såsom den benämndes) erkändes väl af B. såsom varande ett blott symptom, hvars grundorsak kunde vara af ganska vexlande natur, men, när denna orsak ej kunde upptäckas, ansågs den elektriska be-handlingen ock kunna inrymmas en plats såsom symptomatiskt medel.

För öfrigt förekommo naturligtvis fall af nevralgier, para-lysier af periferisk eller central orsak, spermatorréer, reuma-tism, muskelatrofi o. s. v. i åtskilliga former och grader. Men anmärkningsvärd syntes mig den relativt stora proportionen af de ofvannämnda nevroserna af mera central natnr. Likaså såg man på de psykiatriska klinikerna snart sagt dagligen nya fall af paralysis generalis. Jag fick häraf, likasom ock af känne-domen om det sociala tillståndet i Wien, det intrycket, att befolkningen der är ganska nedsatt i anseende till hela sitt nervsystem, och att detta derföre lätt vid ringaste svårare an-stöt afficieras med sjukdomar af central natur. Men månne det icke härigenom ock kan vara troligt, att många af dessa sjukdomar hos denna befolkning äro af en mindre djup natur, mera så att säga ansatser till, än verkligt utbildade sjukdomar? Och månne icke de härigenom också äro tacksammare för be-handling med ett sådant stimulerande medel som elektricitet, än sådane patienter, hvilka hafva ett, om jag så får säga, mindre lättrörligt nervsystem? Dessa frågor framstälde sig ofta för mig i Wien. Och det förekom mig som om häri skulle kunna sökas en förklaring dertill, att elektroterapevterne der våga påstå sig göra vackrare kurer, än deras yrkesbröder i nordligare länder. Och härvid vågar jag räkna äfven Preussen bland nordligare länder. Den olika konstitutionen hos folken skulle da förklara, hvad man nu icke tror sig kunna förklara annat än genom att tillgripa förklaringsgrunder af förklenande natur. [1])

[1]) I sammanhang härmed må nämnas, att då B. i Wien är rädd för galva-nism på hufvudet på grund af den svindel och andra obehagligheter, som

Derjemte måste man ihågkomma svårigheterna, att i en sådan stad som Wien lära känna de verkliga kurresultaten. Det var vanligt vid poliklinikerna, att patienter efter några seancer förklarade sig bättre, ja, stundom friska. Om de sedan upphörde att komma, så kunde de ju lätt anses vara botade, men hvem vet för huru länge? Den läkare som har god tro, kan ju tro för alltid; den, som icke har sa god tro, tror det naturligtvis icke. Det torde ock icke vara ur vägen att omnämna det B. gerna begagnade sig af det hjelpmedel, som ligger deruti, att hos patienten väckes hopp och förtroende till en god utgång. Ja, han förklarade vid ett föredrag om nevralgier, att han icke tog emot till behandling sådana patienter (och hvarföre då mera andra?), ifall han såg, att de icke hade förtroende till honom och hans metod. Och denna regel är ju god, ifall man blott afser goda kurresultat, men icke är den god, om man afser vetenskapligt giltiga resultat.

Hos Fr. Fieber, hvilken jag dock blott undantagsvis kunde besöka, enär hans klinik var samtidig med Benedikts, sag jag användningen af den utaf honom med förkärlek använda galvanopunkturen för att direkt bringa strömmen inpå muskeln eller nerven, då reaktionsförmagan är ringa, såsom t. ex. vid blyförlamningar, essentiel paralysi hos barn, eller för att verka elektrolytiskt på exsudat, nybildningar etc. I de förstnämnda fallen torde dock metoden, som ingalunda är smärtfri, sällan vara till nagon verklig fördel, ty man ser ju der nytta af elektriciteten, äfven om reaktionen uteblifver. Några kurer med elektrolys hade jag icke tillfälle att se. De för några år sedan mycket omtalade försöken, att genom elektricitet leda jod eller andra ämnen in i kroppen, nämndes nu blott såsom kuriosa i elektroterapiens historia.

Såsom närmaste grannar för min studiiplan besökte jag ock de psykiatriska klinikerna hos professorerna Th. Meynert och Max Leidesdorff. Den förre läste på stora darhuset vid Lazarethgasse; den senare hade en liten psykiatrisk afdelning på Krankenhaus, der färska fall intogos till observation. Hos begge bjöds stundom på sådant, som kunde intressera en nervpatolog, äfven om han icke specielt intresserade sig för psykiatrien. M. föreläste dessutom en gång i veckan om hjer-

---

han ofta sett deraf, så anser Hitzig i Berlin dessá farhågor för idel skuggrädsla, ty han har icke sett några sådana farligheter. Jfr ock noten i brefvet N:o 2 om de olika nationernas känslighet för elektricitet.

